

11 TEZ

ONBİRİNCİ TEZ KİTAP DİZİSİ

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SOSYAL DEMOKRASİ

Paul M. Sweezy

Görüşme

Atila Eralp

Brandt Raporları

Chris J. Arthur

**Bernstein ve
Revizyonizm**

Tanju Akad

Avrupa'da

Sosyal Demokrasi

Sungur Savran

CHP Sosyal

Demokrat mıydı?

Yıldırım Koç

**Sosyal Demokrasi
ve Sendikalar**

Yusuf Barman

Fransa'da

Halk Cephesi

Zülkiif Aydın

Tarım Sorunu

Galip L. Yalman/
Atila Eralp

Az gelişmişlik

Tartışması

Mustafa Sönmez

Sermaye İhracı

Necip Çakır

Müzik

Gülnur Savran

Nikaragua

4

ONBİRİNCİ KİTAP DİZİSİ : 4

Ekim 1986

Kapak : Sertaç Ergin
Kapak Baskı : Pano Matbaacılık
Dizgi / Baskı : Gözlem Matbaacılık Koll. Şti.

ULUSLARARASI YAYINCILIK Ltd. Şti.
Klodiferer Cad. No: 31/5
Cağaloğlu - İstanbul

ONBİRİNCİ TEZ KİTAP DİZİSİ
DANIŞMA KURULU :

Tanju Akad, Hacer Ansal, Cengiz Arın, Atılâ Eralp, Ömer Erzeren,
Yıldırım Koç, Şevket Pamuk, Nail Satlıgan, Gülnur Savran,
Sungur Savran, Mustafa Sönmez, E. Ahmet Tonak,
İşaya Üşür, Galip L. Yalman, Ragıp Zaralı

Abone Koşulları (Yılda Dört Kitap) :

Yurtiçi : 4500 TL.
Yurtdışı : A.B.D. (Uçak postası ile) : \$20
Büyük Britanya : £10
Federal Almanya : 32DM
Fransa : 110FF

Türkiye’de Sosyal Demokrasi ve Sendikacılık

11. Tez
4. Kitap
Ekim 1986

Yıldırım KOÇ

Türkiye’de sosyal demokrasi ve sendikacılık konusundaki bir çalışma öncelikle sosyal demokrasiden ne anlaşıldığı konusunda bir açıklamayla başlamak durumundadır. Ancak, yazının konusunun Türkiye’de sosyal demokrasi ve sendikacılık olması, sosyal demokrasinin çağdaş anlamı ve içeriğine ilişkin olarak sendikalardan birkaç örnek ve genel bir değerlendirmeye yetinilmesini zorunlu kılıyor. Sosyal demokrasi ve sendikacılık arasındaki yakın bağ da, özellikle sendikaların sosyal demokrasi anlayışının irdelenmesini gerektiriyor.

Yazı, bu nedenle, önce İsveç ve Norveç’te «sosyal demokrat» sendikaların amaçları ve sorunların çözümüne ilişkin yaklaşımları konusunda birkaç örnekle ve sendikal ve siyasal alanlarda çağdaş içeriğiyle sosyal demokrasinin bazı özelliklerinin özetlenmesiyle başlayacak. Bu bölümün amacı, bugüne kadar Türkiye’de sosyal demokrasi olarak sunulanın, çağdaş anlam ve içeriğiyle sosyal demokrasi ile ilişkisinin çok sınırlı olduğunu sergilemektir.

Daha sonraki bölümde, çeşitli siyasi akımların sendikalara bakış açıları özetlenmektedir. Kanımca bugün sendikal alanda yürütülen reformist mücadeleye en uygun anlayış sosyal demokrasidir. Reformları, reformist bir yaklaşımın parçası olarak değil de, daha köklü ve temelli toplumsal-politik-ekonomik dönüşümler sürecinin birer aracı olarak değerlendirenlerin sendikal alandaki anlayışı ve mücadelesi, bugünkü durumuyla, sanırım geliştirilmeye muhtaçtır. Reformist sosyal demokratların sendikal çalışmalarının irdelenmesi bu konuya açıklık getirecektir.

Yazının daha sonraki bölümünde, bugün sosyal demokrat olma iddiasında ve sanırım çabasında olan iki siyasi partinin de mirasına büyük ölçüde sahip çıktıkları Cumhuriyet Halk Partisi'nin dönüşümünü incelenmektedir. Ancak CHP bütün özellikleriyle değil, konuyla bağlantısı açısından, işçilere yaklaşımı ve parlamenter demokrasiye sahip çıkışı yönleriyle ele alınmaktadır. Bu iki konu birbiriyle özellikle bağlıdır, çünkü sosyal demokratların ana mücadele alanı parlamenter demokrasidir ve sendikal mücadele ile parlamentodaki mücadele ayrılmaz bir bütünlük oluşturmaktadır.

Yazının daha sonraki bölümünde, Türkiye'de işçi sınıfının nicel durumu ve örgütlülüğü ele alınmaktadır. Türkiye'de sosyal demokrasinin «Türkiye'ye özgü sosyal demokrasi» olmaktan çıkıp, çağdaş bir anlam ve içerik kazanmasının ön koşulu işçi sınıfının gelişimidir. Türkiye'de işçi sınıfının nicel durumu, örgütlülük düzeyi ve deneyim birikimi birçok tarihsel görevi başarmaya ve bu arada da çağdaş içeriğiyle bir sosyal demokrat harekete (geçici de olsa) taban oluşturmaya yotecek düzeydedir. 1930'lu yıllarda Kadrocuların «gelişmemiş işçi sınıfı» tezlerini bugün sosyal demokrasi adına tekrarlamamanın anlamı kalmamıştır. Türkiye'de sosyal demokratlık iddiasında olanların çağdaş ve gerçek anlamıyla sosyal demokrat olabilmelerinin maddi koşulları bugün vardır. Gerisi niyete, gayrete ve işçi sınıfına kendi programını benimsetmeye çalışan alternatif güçlere göre sosyal demokratların gücüne kalmıştır.

Yazıda son olarak da, günümüzdeki «Türkiye'ye özgü sosyal demokrat» partiler bu açılardan incelenmektedir.

Bu yazıda, Türkiye'de çağdaş anlamı ve içeriğiyle bir sosyal demokrat hareketin bulunup bulunmadığı sorusuna yanıt aranacaktır. Çağdaş anlamı ve içeriğiyle sosyal demokrat bir sendikacılık hareketinin ve siyasal partinin bulunup bulunmadığı sorusu ile, Türkiye'de sosyal demokratların iktidara gelmesi durumunda sosyal demokrat bir programın başarıyla uygulanıp uygulanamayacağı soruları birbirinden tümüyle ayrıdır. Bu yazıda ikinci soru tartışılmayacaktır.

İttihat ve Terakki Partisi ile CHP'nin değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken nokta, bağımsızlıkçı, milliyetçi, sanayileşme programlı ve belirli tarihsel koşullarda ilerici yanları olan hareketleri hemen sosyal demokrat olarak nitelemenin yanlışlığıdır. Türkiye'de genellikle yapılan budur.

Türkiye'de sendikacılık hareketinde çağdaş içeriğiyle sosyal demokrat akım oldukça güçlüdür. Ancak, bu konuda bir noktaya der-

hal işaret etmek gereklidir. Türkiye'de sendikacılıkta çağdaş içeriğiyle sosyal demokrat akımı, genellikle sanıldığı gibi Türk-İş içindeki «sosyal demokrat kanat» değil, bir bütün olarak DİSK temsil etmektedir. DİSK'e bağlı bazı sendikaların yapıları ve çalışmaları farklıdır, ancak bir bütün olarak programı, yapısı ve genellikle de etkinlikleri açısından DİSK, çağdaş anlamıyla sosyal demokrat bir sendikal yapıdır.

Türkiye'de uzun yıllar sendikal alanda «sosyalizm» biçiminde sunulanlar, çoğunlukla Batı Avrupa ölçütlerine göre «sosyal demokrat» ya da çeşitli ülkelerde bir ölçüde Marksizmden kaynaklanan veya yararlanan ve kendi tanımlarıyla «demokratik sosyalist» olan partilerin anlayışlarıdır.

Çağdaş Anlamıyla Sosyal Demokrasi (Sendikaların Bakışı)

İsveç'te tüm ücretlilerin yaklaşık yüzde 85'i sendika üyesidir. Mavi yakalı işçiler arasında sendikalaşma oranı yüzde 90'ın üstündedir. Mavi yakalı işçiler İsveç Sendikalar Konfederasyonu'nda (LO) örgütlenirler. LO'nun üye sayısı 2,2 milyon dolayındadır.¹

LO'nun *Sendikalar ve Parti - Bir Ekip* isimli yayınında şöyle deniyor :

«LO tüzüğü, LO'nun 'toplumumuzun siyasal, toplumsal ve ekonomik demokrasi ilkelerine uygun bir biçimde gelişmesini sağlamaya çalışacağını' belirtmektedir.

«Ayrıca, LO üyesi sendikaların çoğunun (24 sendikanın 14'ünün) tüzüklerinde, bu sendikaların sosyalist bir toplumun geliştirilmesini sağlamak için çalışacakları belirtilmiştir...

«Çeşitli sendika tüzüklerinde kullanılan farklı sözcüklerin tümünün aynı amacı vardır; diğer bir deyişle, sendikacılık hareketinin, Sosyal Demokrat Parti tarafından temsil edilen biçimdeki demokratik sosyalizmi savunacağını belirtmektedir.

«LO tüzüğünde 'sosyalizm' sözcüğünün bulunmamasının nedeni sadece ve sadece bu sözcüğün farklı insanlar için çok değişik anlamlar içermesi ve bu sözcüğün kullanımının LO'nun yaklaşımlarını daha açık bir biçimde sunmaya katkısının bulunmamasıdır.»²

(1) Karlsson, Gösta, *The Trade Union Movement in Sweden*, European Trade Union Institute, 1983, s. 8.

(2) LO (İsveç), *The Unions and the Party - A Team*, Stockholm, 1984, s. 2.

Batı Avrupa'da «sosyal demokrat» dendi mi, akla işçi sınıfı geliyor. İsveç Sendikalar Konfederasyonu Sosyal Demokrat Parti ile ilişkilerini, «işçi hareketinin sendikal ve siyasal kanatları arasındaki işbirliği» olarak açıklıyor.³

Norveç Sendikalar Federasyonu'nun (LO) 1981 yılı kongresinde son biçimini alan tüzüğü'nün 1. maddesinde, Federasyon'un amaçları arasında şu da belirtilmektedir :

« a) İşletmeleri, kredi kurumlarını, girişimleri, toprağı ve doğa güzellikleri, ücretlilerin çıkarlarına ve genel refaha katkıda bulunduğu durumlarda, ortak mülkiyete geçirmek ve b) Ücretliler için çalışma yaşamında gerçek bir yönetime katılmayı sağlamak, gibi yollardan ekonomik demokrasinin kurulması için çalışmak.»⁴

Norveç Sendikalar Federasyonu Tüzüğü'nün bir maddesi de üyeliğe bir kısıtlama getiriyordu. Bu maddeye göre, «Nazi veya Faşist programları olan veya bu tür programlara benzeyen amaçları olan bir siyasal partiye üye bulunan veya böyle bir partiyi temsil eden ücretliler» «LO'ya bağlı sendikalara üye olamayacakları için» LO'da yer almayacaklardı. (Madde 2/1/f)⁵

Batı Avrupa ülkelerindeki «sosyal demokrat» sendikaların ve siyasal partilerin diğer özellikleri arasında parlamenter demokrasiye sahip çıkış ve toplumu «sivilleştirme» de sayılabilir.

Batı Avrupa'da bugünkü anlam ve içeriğiyle sosyal demokrasi, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında biçimlenmeye başladı. Kapitalizmin tekelci aşamaya geçişi, sendikalarda örgütü (genellikle) vasıflı işçilerin istemlerinin bir ölçüde karşılanabilmesini, «sendikaların evcilleştirilmesini» olanaklı kıldı. Oluşan ve gelişen işçi aristokrasisi bu süreçte önemli bir rol oynadı. İşçi sınıfının gelişkin bir kendiliğindenci mücadele temelinde düzen-dışı siyasal akımlara kitlesel ilgisi, düzenin oyun kuralları içindeki bir mücadeleye yöneltildi.

Batı Avrupa'da çağdaş içeriğiyle «sosyal demokrat» denilince akla gelenler özetle şunlardır :

(3) LO (İsveç), a.g.e., s. 10.

(4) LO (Norveç), Constitution of the Norwegian Federation of Trade Unions (LO), (As Amended by the 1981 Congress), Oslo, 1981, s. 5.

(5) LO (Norveç), a.g.e., s. 7.

— Bugün Marksizm'den ne kadar uzaklaşmış olsa da, geçmişte Marksizm'den kaynaklanan veya yararlanan ve mevcut sistemde tadilatlar (reformlar) yoluyla sistemi değiştirmeyi ve kendi tanımladıkları bir «demokratik sosyalizm»e götürmeyi amaçlayan bir program;

— Bu programın işçi sınıfının reformist (sendikal) programı olması;

— Düzeni değiştirmenin araçlarını sağlayan parlamenter demokrasiye ve burjuvaziye karşı mücadeleyi de gerektirmiş olan genel oy hakkına sahip çıkış;

— Parlamenter demokratik sistemin işleyişini destekleyecek olan barışı savunma;

— Emekçi sınıf ve tabakaların parlamenter demokrasi çerçevesinde elde ettiği haklara ve özgürlüklere bile tahammül edemeyenlere karşı (ne kadar tutarlı bir biçimde uygulandığı tartışmalı olan) bir tavır;

— Demokrasinin belirli aralıklarla oy kulanma ile sınırlanmaması, toplumsal yaşamın her alanına, özellikle yerel yönetimlere ve işletmelere yaygınlaştırılması;

— Bir ölçüde uluslararası sendikal dayanışma, ama özünde milliyetçilik;

— Ulusal kaynakların verimli kullanılması yoluyla, mevcut sistem içinde işçi sınıfının mutlak anlamda refahının yükseltilmesi (refah devleti veya sosyal devlet ve bunun gerçekleşmesi için de silahsızlanma).

Sendikalardan Beklenenler

Türkiye'de sosyal demokrasinin işçi sınıfı ile bağları ve ilişkileri incelenirken, önce sendikaların kısaca ele alınması gereklidir.

Sendikalar, ilk ortaya çıktıkları dönemden günümüze, mevcut düzene yaklaşımlarından iç işleyişlerine kadar büyük değişiklikler göstermişler, farklı biçimler almışlardır. Bir bütün olarak bakıldığında, mevcut düzene temelden ve esastan karşı çıkanların örgütlenmesi olan sendikalardan, düzenin şu ya da bu biçimde güçlendirilmesini ana amaç edinmiş sendikalara kadar çok geniş bir yelpaze söz konusudur.

Sendikaların bu yapısındaki farklılaşmanın yanı sıra, çeşitli siyasal akımların sendikalara bakışları ve sendikalardan beklentileri

de çok farklılık göstermektedir. Mevcut düzeni açıkça savunanlar için sendikalar, işçileri kontrol altına almanın ve gütmenin bir aracı yapılmak istenebilir. Mevcut düzeni işçiler lehine tadil etmek isteyenler için ise sendikalar ana güçtür. Bazı başkaları, sendikalara düzende köklü değişiklikler açısından yaklaşabilir. Bu gruptakilerin bir bölümü sendikaları tümüyle yadsıyabilir, sendikaların düzene entegre olmuş birimler olduğunu ileri sürebilir ve alternatif örgütlenmeleri savunabilir. Bir bölümü, sendikaların düzen değişikliğinin unsurlarını yaratmada katkısının bulunacağını, ama kendilerinin düzenle bir ölçüde bütünleştiğini ve düzen değişikliği unsurları olmayacağını savunabilir. Bir bölümü, sendikaları da düzen değişikliğinin unsurlarından biri yapmanın mümkün olduğunu savunur ve bunu gerçekleştirmeye çalışır. Bir bölümü ise, sendikaları hem düzen değişikliğinin ana unsuru, hem de kafalardaki yeni düzenin çekirdeği ve ana örgütlenme birimi olarak değerlendirebilir.

Batılı anlamda Marksizm'den kaynaklanan sosyal demokrasi veya ileri sürülen tanımıyla «demokratik sosyalizm», sendikaların yürürlükteki düzen tarafından meşru kabul edildiği, sendikaların düzenin kuralları çerçevesinde faaliyette bulunmayı kabul ettiği, uzun bir süreç içinde ülkede üretim araçları üzerindeki mülkiyet yapısında tadilatların gerekli görüldüğü ve amaçlandığı, sendikaların bu alanda önemli görevlerinin olduğu bir anlayıştır. Amaçlanan, köklü ve radikal bir yapı değişikliğinden daha basit olduğu için, sendikaların işlevi genellikle büyüktür.

Sendikalar, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, bazı sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin ulusal kurtuluş ve bağımsızlık savaşları dışında, genellikle kurulu düzenin oyun kuralları içinde tadilatlar yapmaya çalışan örgütler oldu. Güney Afrika'nın bazı sendikaları ve her türünden diktatörlüklere karşı mücadele yürüten sendikalar da mevcut düzenin dışına taşdı. Polonya'daki Dayanışma Hareketi ise değişik ve yeni bir örnektir.

Sendikal hak ve özgürlüklerin bir ölçüde bile uygulandığı ülkelerde ve Türkiye'de, sendikalar mevcut düzenin örgütleridir. İşçi sınıfının genellikle kısa vadeli ve kesimsel çıkarlarının, reformizmin temsilcisidir. İşçi sınıfı, ekonomik-politik-toplumsal dalgalanmalarda belirli dönemlerde reformist programlar benimseyebilir ve destekleyebilir.

Türkiye'de bugün genel olarak sendikaları, mevcut düzeni kökten ve radikal bir biçimde dönüştürmenin doğrudan araçlarından biri olarak değerlendirmek, kanımca, mümkün değildir. Sendikaların oyunu

oyunun kurallarıyla oynama yükümlülüğü ve düzen içinde üstlenmiş oldukları görev ve işlevler buna engel olur. Bu nedenle, kökü değişikliklerden yana olanların bile sendikalar için geliştirdikleri programlar, ne kadar ileriye dönük olsa da, bir noktada reformlara ilişkin programlardır. At ile otomobil geçilmez. Atı çok zorlarsanız at çatlar. Bu anlamda, sendikaların düzence tanındığı ve bunun karşılığında düzeni tanıdığı ülkelerde ve dönemlerde «devrimci sendikacılık» veya «sosyalist sendikacılık» kavramlarının içeriğinin ayrıntılı olarak tartışılması gerektiği düşüncesindeyim. Türkiye’de bugüne kadar «devrimci sendikacılık» veya «sosyalist sendikacılık» adı altında uygulanan, büyük ölçüde Batılı anlamda «sosyal demokrat» sendikacılıktır. Sendikacılık alanında reformist mücadele ile köklü dönüşümlere yardımcı olacak reformlar için mücadelenin programları ve uygulamaları arasındaki ayrımlar Türkiye’de pek net değildir.

Bu koşullarda, bugün birçok ülkedeki biçimiyle sendikacılığın, bir sınıf ve kitle hareketi olarak, genellikle en kolay uyum sağladığı siyasal düşünce, Batı Avrupa’daki anlam ve içeriğiyle sosyal demokrasi veya demokratik sosyalizmdir. Sendika bugün genellikle reformist bir yapıdır. Buna en uygun düşen düşünce de reformizmdir. Düzenin oyun kuralları içinde reformları köklü ve radikal bir dönüşüm için ileriye dönük olarak kullanan sendikalar azınlıktadır.

İşçi sınıfı hareketi ile sendikacılık özdeş değildir. İşçi sınıfının mücadelesinde farklı örgütlenme biçimleri olduğu gibi, sendikacılığın bir bölümü de işçi sınıfını temsil etmez.

Sendikal mücadelenin genellikle temelde reformist olması, köklü değişiklikler isteyenlerin bu yapıyı kullanmamaları anlamına gelmez. Burada amaç, reformların köklü dönüşümlerin önünde birer engel olmasının engellenmesi ve aksine, köklü dönüşümlere yardımcı olacak biçimde kullanılmasıdır. Ancak bu iki tarafı keskin kılıcı kullanmak genellikle sanıldığı gibi kolay değildir.

Bunlara göre, işçi sınıfının belirli koşullardaki örgütlenme biçimlerinden biri olan sendikaların bugün yaygın olarak görülen biçimlerinde etkinlik kurma olasılığı en yüksek olan siyasal düşünce, Batılı anlamda sosyal demokrasi veya kendilerince kullanılan terimiyle «demokratik sosyalizm»dir. Fransa ve İtalya’da Komünist Partilerinin sendikalarda büyük bir etkinliği vardır. Ancak bu partilerin sendikalarda uyguladıkları politikaların ne ölçüde reformist, ne ölçüde de köklü dönüşümler amacına dönük reformlar için bir mücadele olduğu tartışılabilir.

İşçi sınıfının özellikle yoğun toplumsal-siyasal hareketlilik dönemlerinde oluşturduğu konsey veya işçi komiteleri türü alternatif ve ağırlıkla kendiliğindenci örgütlenmelerde ise sosyal demokrasi veya reformizm fazla etkili olamaz.

İttihat ve Terakki ile Cumhuriyet Halk Partisi Geleneği

Bugün sosyal demokrat olma iddia ve çabasındaki iki siyasal parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin düşünce ve kadrosu mirası üzerinde yükselmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ise, İttihat ve Terakki Partisi'nin devamıdır. Bu nedenle, Türkiye'de bugünkü «sosyal demokrat» partilerin Batılı anlamda sosyal demokrat olup olamayacağı ele alınırken, bu partilerin öncülü olan Cumhuriyet Halk Partisi ve onun da öncülü olan İttihat ve Terakki Partisi'nin işçi sınıfına karşı tavrına özetle bakmak gereklidir.

CHP'nin İttihat ve Terakki'ye karşı resmi tavrı gerçek durumu yansıtmamaktadır. CHP, kitlelere yaklaşım, ülkede burjuva devriminde takınılan tavır ve üstlenilen rol, sanayileşme çaba ve yöntemleri ile amaçlanan reformlar açısından İttihat ve Terakki'nin, onu aşan bir devamıdır. Ancak Ulusal Kurtuluş Savaşı'na önderlik eden kadronun geçmişte İttihat ve Terakki içinde ikinci plana itilmiş olması, İttihat ve Terakki'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi gibi nedenlere bağlı olarak, CHP yöneticileri İttihat ve Terakki'nin devamı oldukları gerçeğini genellikle yadsıdılar. 1926 yılında İzmir Suikastı girişimi bahane edilerek de, İttihat ve Terakki önderleri büyük ölçüde yok edildi.

İttihat ve Terakki, CHP'nin öncülüdür. CHP mirasını devralanlar İttihat ve Terakki mirasını da, bilerek ya da bilmeyerek, devralmaktadırlar.

İttihat ve Terakki'nin işçi sınıfına karşı dostça bir tavrı yoktu. Bunun çeşitli nedenleri vardır.

İttihat ve Terakki, çöküşlü Osmanlı İmparatorluğu içinde ulusçuluk akımı en geç gelişen Türkleri temsil ediyordu. Türk ulusçuluğunun sanayileşmeye bağlı olduğunu kavramıştı. Sanayileşme için gerekli sermaye birikiminin sağlanmasında köylülüğün vergilendirilmesinin yanı sıra, düşük ücretler de gerekliydi.

Osmanlı döneminde, sendikalaşma eğilimi en yüksek olan vasıflı işçiler azınlıklardandı. Ayrıca ulusçuluk akımları, bir «Osmanlı İşçi Sınıfı»nın oluşumunu büyük ölçüde olumsuz etkiledi. Farklı uluslardan işçilerin katıldığı grevlere ve direnişlere ilişkin örnekler verilebilir. Ancak bunlar genel eğilimi ve yapıyı yansıtmaz.

1908'de İttihat ve Terakki'nin iktidara gelişinde işçi sınıfı hareketinin belirleyici bir rolü olmadı. Ünlü 1908 grevleri, İkinci Meşrutiyetin ilanından sonradır. Sınıfın gücü ve örgütlülüğü de, burjuva devrimine öncülük eden İttihat ve Terakki'nin iktidarda kalmasında yararlı ve gerekli değildi.

Bu nedenle İttihat ve Terakki, 1908 yılında çıkardığı bir kanun hükmünde kararname ile grevleri bir uzlaştırma prosedürüne bağladı ve kamuya dönük hizmetlerde sendikalaşmayı yasakladı. 1909 yılında da bu durum bir yasa ile (Tatil-i Eşgal Kanunu) düzenlendi. Meclis-i Mebusan'daki görüşmelerde bazı sosyalist milletvekilleri bu yasaya karşı çıktılar. İttihat ve Terakki içinde ise Cavit Bey, bu tarihlerde Avrupa'da yerleşme yolunda olan sendika özgürlüğünün Osmanlı ülkesinde de bulunmasını savundu. Tartışma, nitelik itibariyle, burjuvazinin işçi sınıfının örgütlenmesine ilişkin farklı yaklaşımları arasındaki gelişiydi.⁶

İttihat ve Terakki Partisi hiç bir zaman işçi hareketinin reformist partisi olma gibi bir düşünceye sahip değildi. İttihat ve Terakki Türkiye'de gelişmesi istenen ve gelişmekte olan burjuvazinin siyasal örgütüydü. İktidara gelmesi ve iktidarda kalması için, henüz zayıf olan ve milliyetçi akımlar nedeniyle bölünmüş durumda olan işçi sınıfından yardım istemiyordu. Bu nedenle de, işçi sınıfına karşı tavrı dostça olmadı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'na önderlik eden siyasal kadro, işgalci güçlere ve İstanbul Hükümeti'ne karşı halka dayanmak zorundaydı.

Anadolu'da işçi sınıfı nicel olarak çok zayıftı. Ayrıca, bağımsız sınıf örgütlenmeleri çok geri bir düzeydeydi. Ancak bu zayıflığa karşın Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda küçümsenmeyecek bir rol oynadı. Savaş döneminde (1921) Ereğli Kömür Havzası'nda çalışan işçiler lehine çıkarılan ve günün uluslararası koşullarında da ilerici bir nitelik taşıyan 151 sayılı Ereğli Havza-ı Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun bu durumun bir sonucudur.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın önder kadrosunun programı İttihat ve Terakki'ninkinden özde farklı değildi. Daha yetenekli, koşulları daha iyi değerlendiren ve dengeleri iyi kullanan kişiler olarak, geçmişten dev-

(6) Ta'til-i Eşgal Kanunu Meclis-i Mebusan'da görüşülürken, Cavid Bey 26 Mayıs 1909 günü yaptığı konuşmada, sendikaların ihtilal örgütü olmadığını, dünyanın her tarafında sendika kurmanın bir hak olduğunu belirtiyor ve tüm işçilerin sendika kurma hakkına sahip olması gerektiğini savunuyordu. Konuşma metni için bkz. Ökçün, A. Gündüz, Ta'til-i Eşgal Kanunu, 1909, Belgeler-Yorumlar, A.Ü. S.B.F. Yay. No. 503, Ankara, 1982, s. 17-24.

raldıkları programı geliştirerek ve bütünleştirerek, öncülüğünü ettikleri zaferden kaynaklanan bir cesaretle uygulamaya koydular.

1923-1946 döneminde Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin bırakın sosyal demokrathğini, demokrathğından bile söz edilemez. 1923-1946 döneminde iktidarların düşünce ve uygulamalarının sosyal demokrasi ile bağdaştırılabileceğini düşünemiyorum. İnsanlar dört yılda bir seçim sandıklarına gidip oy kullanıyorlardı, ama kimin seçileceği daha önceden belirlenmişti. 1924 ve 1930 yıllarındaki iki yeni parti girişimi, muhalefetin önemli bir kanadının bu saflarda etkin bir biçimde yer alması nedeniyle, kısa sürede kapatıldı.⁷

Cumhuriyet Halk Partisi, 1946 sonrasında iktidarda kalabilmek için yeniden halka ihtiyaç çuydu.

1923-1946 döneminde ülkede sermaye birikiminin sağlanması, dış borçların ödenmesi, 1927 tarım buhranı ve 1929 ekonomik buhranı, millileştirmeler, küçümsenmeyecek bir sanayileşmenin gerçekleştirilmesi, «anayurdun dört yanının demir ağlarla örülebilmesi», iç karışıklıklara ve İkinci Dünya Savaşı'nın tehlikelerine karşı malzeme-teçhizat ve insan gücü açılarından ordunun güçlendirilmesi gibi nedenlere bağlı olarak, emeğiyle geçinenler üzerinde yoğun bir baskı uygulanması gerekiyordu.

İnsanlardan özveri istenildiğinde bu iki yolla gerçekleştirilebilir. Ya insanlar çok demokratik bir biçimde karar alma süreçlerine katılırlar ve herkesten eşit özveri istenir; ya da insanlara en küçük özgürlükler bile verilmez, yoğun bir baskı ve şiddet uygulanır. Cumhuriyet Halk Partisi, 1923-1946 döneminde Türkiye'de kapitalizmin temellerinin güçlendirilmesi sürecinde bu ikinci yola başvurdu.

1946 yılında, ağırlıkla dış etkilere bağlı olarak, çok-partili parlamenter demokrasiye geçildiğinde, emekçi halk kitlelerinin taleplerini formüle edip programına alan Cumhuriyet Halk Partisi değil, Demokrat Parti idi.

Demokrat Parti, 7.1.1946 tarihinde kuruldu. Programının 7. maddesi şöyleydi :

«İşçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslek mensuplarının, memur ve muallimlerin, yüksek öğretim talebesinin mesleki, içtimai ve iktisadi maksatlarla cemiyet-

(7) Bu döneme ilişkin daha ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Koç, Y., Türkiye'de Sınıf Mücadelesinin Gelişimi, 1923-1973, Birlik Yayıncılık, Ankara, 1979.

ler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz.»⁸

Cumhuriyet Halk Partisi'nin yöneticileri 1928 sonrasında sendikaları fiilen kapatmışlar, kendi denetimleri altında işçi örgütlenmeleri gerçekleştirmeye çalışmışlar, işçi sınıfının bağımsız sınıf örgütlenmelerini de 1938 yılında yasaklamışlardı.

Cumhuriyet Halk Partisi, 1936 yılına kadar Tatil-i Eşgal Kanunu uyarınca belirli bir uzlaştırma sürecinden sonra gerçekleştirilebilecek olan grev hakkının kullanımını fiilen engelledi. 1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı İş Yasası ile de grevi yasakladı. Buna karşılık, Demokrat Parti'nin 20 Haziran 1949 günü toplanan ikinci kurultayında, işçilere siyasi maksatlar dışında grev hakkının tanınacağı kararı alındı.⁹

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 seçimlerinde demokratik olmayan yöntemlere başvurmak zorunda kalması ve 1950 seçimlerinde uğradığı yenilgi, halka ve özellikle de işçi sınıfına karşı tavrında bir değişikliğe yol açtı.

Cumhuriyet Halk Partisi, 1923-1950 döneminde iktidarda bir bütün olarak burjuva bir program uygulamaya çalıştı. Konunun ayrıntılarına burada girmek mümkün değildir. Bu dönemde Türkiye'de kapitalizmin temelleri oluşturuldu ve güçlendirildi. İşçi sınıfının en temel hak ve özgürlükleri baskı ve şiddetle yok edildi. Türkiye'de sermaye birikiminde 1930'ların demiryolu politikası ile ve İkinci Dünya Savaşı'nda büyük sıçramalar gerçekleştirildi.

Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iyice güçlenen ve sermayenin uluslararası düzeydeki birikiminin ulaştığı yeni boyutlarda CHP'nin sınırlı programı ile yetinemeyen burjuvazi, siyasi tercihini Demokrat Parti'ye çevirdi. 1923-1950 döneminde ülkede kapitalistleşme için, sermaye birikimi için halka yapılan tüm zulmün ve çekilen tüm ezilmenin faturası Cumhuriyet Halk Partisi'ne çıkarıldı. Bu süreçten yararlanan tek güç olan burjuvazi ise, eskiyen ve kirlenen elbisesini çıkararak, CHP'nin zulmüne karşı DP'yi destekleyen emekçi halk kitlelerinin yanı sıra, DP'ye sahip çıktı. 1950'li yıllarda uluslararası düzeyde yaşanan ekonomik refah, soğuk savaş, artan A.B.D. etkisi, çokuluslu şirketler, kapitalist dünyada uluslararası işbölümünde Türkiye'nin pa-

(8) Eroğul, Cem, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, A.Ü. S.B.F. Yay. No. 294, Ankara, 1979.

(9) Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Koç, Y., «Türkiye'de 1936-1960 Döneminde İşçi Hakları», *Türkiye'de İşçi Hakları (Osmanlı Döneminden Günümüze)* (Derleme), Türkiye Yol-İş Sendikası Yayınları, 1986/8, Ankara, 1986.

yına düşenlerin değişmesi gibi etkenlere bağlı olarak, CHP, Türkiye'de gelişen ve güçlenen ve artık uluslararası kapitalizm ile yeni koşullar çerçevesinde farklı ilişkilere girmek isteyen burjuvazi tarafından terk edildi.

Cumhuriyet Halk Partisi, yenilgisinin şaşkınlığını atınca, halktan destek bulma çabasına girdi. CHP'nin 1970'lerde benimsediği tavır ve programların kaynağında 1950 hezimetini yatmaktadır.

1950 hezimetinin ardından CHP'de iki eğilim sürekli olarak çarpıştı. Bir eğilim, parlamenter demokrasinin oyun kuralları içinde güçlenebilmenin yolunun halkın desteğini almak olduğunu belirtiyor, halkın günlük taleplerini reformist ve milliyetçi bir program içinde formüle etmeye çalışıyordu.

İkinci eğilim ise 1923-1946 dönemine geri dönmek istiyordu. Bu dönemde CHP'nin burjuvazinin programını uygularken dayandığı ana güç ordu ve bürokrasiydi. CHP içindeki ikinci kanat, «cahil halk» yerine, «asker-sivil aydın» güçlerin desteğine ve müdahalelerine bel bağlıyordu.

27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalelerinde Cumhuriyet Halk Partisi içinde farklı tavırlar hep bu çelişkinin ifadesidir.

1950 seçimlerinde hezimet sonrasında bazı yetkili ve etkili kişiler, iktidarın Demokrat Parti'ye devredilmemesini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den istediler. İnönü bunu kabul etmedi. İktidarı seçimle gelenlere devretti. Bu tavırla da, yukarıda belirtilen çelişkide, sonuçları ne olursa olsun, parlamenter demokrasiden yana bir tavır koydu. Bu tavır, Cumhuriyet Halk Partisi içinde halkın bazı taleplerine sahip çıkma sürecinin başlangıcı oldu denilebilir.¹⁰

1950-1980 döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde burjuvazinin yeni taleplerini CHP program ve uygulamalarına sokmak isteyenlerle emekçi halkın bazı taleplerine öncelik vermek isteyenler arasında ve ayrıca halkın oylarıyla iktidara gelmek ile 1923-1946 dönemine geri dönmek isteyenler arasında sürekli çelişki yaşandı. Birinci çelişki, burjuva olmakla sosyal reformist olmak, ikinci çelişki demokrat olup olmamaktı.

(10) CHP 1950 seçimlerinden önce de halkın bazı taleplerine sahip çıktı. 1946 yılında sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağının kaldırılması bunun bir örneğidir. Ezanın Arapça okunmasına yeniden izin verilmesi ise seçmenleri etkileyebileceğine inanılan dinci çevrelere verilmiş bir ödündü.

Bu iki çelişki her zaman aynı saflaşmayı doğurmuyordu. Örneğin, halkın oylarıyla burjuvazinin yeni programını uygulamak veya orduya ve bürokrasiye dayanarak «cahil halkı korumak ve kollamak» isteyenler bulunabiliyordu.

Cumhuriyet Halk Partisi'nde ve mirasında hakim olan, emekçilerin bazı taleplerinin reformist bir program çerçevesinde kısmen dile getirilmesi ve bu sürecin halkın oylarına dayalı parlamenter demokrasi çerçevesinde gerçekleştirilmesidir.

Cumhuriyet Halk Partisi; 1950'li yıllarda tüm çalışanların örgütlenme hakkına sahip çıktı.

CHP'nin 1954 seçimleri öncesinde yayınladığı Seçim Bildirgesi'nde tüm çalışanlara örgütlenme hakkı yer almıyordu. Ancak, 1957 seçimlerinden önce CHP tarafından yayınlanan seçim bildirgesinde, memurlara mesleki örgüt ve sendika kurma hakkının verileceği belirtiliyordu. 1959 yılında hazırlanan İşçi ve İşveren Mesleki Teşekkülleri Kanunu Projesi'nde, 1947 yılında çıkarılmış bulunan 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'un yetersiz kaldığı belirtiliyor, demokratik esaslara ve sendikacılığın ana ilkelerine uygun bir yasanın çıkarılması talep ediliyordu.

1936 yılında grevi yasaklayan, 1946-1950 döneminde Türkiye'de işçilerin grev hakkını kullanabilecek kadar gelişmediğini, grev hakkının zararlı olduğunu ileri süren CHP, 1953 yılındaki kurultayında işçilere grev hakkını tanıma kararı aldı. 1954 yılında yayınlanan Seçim Bildirgesi'nde «programımızdaki şartlar içinde grev hakkını ele alacağız» deniyordu.¹¹ İsmet İnönü, 1956 yılında İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ni ziyaretinde işçilerin önünde grev hakkını savundu. CHP'nin 1957 seçim bildirgesine de işçilere grev hakkının verileceği konu.

Sendikacılık bu dönemde önemli sorunlarla karşı karşıyaydı. 1950 yılında 76 bin olan sendika üyesi sayısı, 1960 yılında ancak 282 bine çıkmıştı. Demokrat Parti, çıkardığı belirli yasalarla işçilerin büyük bir bölümüne ekonomik haklar sağlarken, sendikalar üzerinde baskı uyguluyor, işçilerin sendikalaşma eğilimlerini zayıflatmak için çeşitli yöntemler kullanıyordu. CHP döneminde çıkarılan ve 1963 yılına kadar yürürlükte bulunan 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'un 5. maddesi, sendikaların siyasi faaliyetini yasaklıyordu. Yasanın ilgili hükmü şöyleydi :

(11) Bildirinin tam metni için bkz. Kili, Suna, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 1976, s. 120-121.

«İşçi ve işveren sendikaları, sendika olarak, siyasetle, siyasi propaganda ve siyasi yayın faaliyetleriyle iştigal edemezler ve herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamazlar.»

Ancak, bu hüküm iktidar partisi ile sendikalar arasındaki ilişkide uygulanmadı.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine karşı tavrı, hem destekleme, hem desteklememe biçiminde oldu. Saniyorum İnönü'de, uzak görüşlü bir devlet adamı olarak, böyle bir müdahaleyi istememe ağır basmıştır. Ancak, müdahale olduktan sonra bunun yönünün Batı'daki burjuva demokrasileri doğrultusunda biçimlenmesinde CHP içindeki bir kanadın büyük etkisi ve katkısı oldu. Özellikle sendikal hak ve özgürlükler konusunda 1961 Anayasası'nın 46. ve 47. maddeleri, CHP'nin 1957 seçim bildirgesinden ve daha sonra hazırlanan tasarılarından biçimlenmişti.

Bütün bunlara karşın, CHP bu müdahaleyi meşru kabul etti. İsmet İnönü'nün 20 Haziran 1960 tarihinde il ve ilçe başkanlıklarına gönderdiği genelgede şöyle deniliyordu :

«Anayasayı ihlal ve iptal ederek karanlık bir baskı idaresi kurmuş olan Demokrat Parti iktidarı 27 Mayıs 1960'ta yıkılmıştır.

«27 Mayıs'ta şanlı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin harekâtı ile birkaç saat içinde başarılan iktidar değişikliği, her bakımdan hazır olan bir içtimal vasatta vuku bulmuş meşrû bir inkılap hareketidir.»¹²

CHP ve özellikle İsmet İnönü 1960'lı yıllarda parlamenter demokrasinin yerleştirilmesi için küçümsenmeyecek bir mücadele verdi, burjuva demokrasisinin birçok kurumuyla yerleşmesi için çaba gösterdi. Bu yıllarda gelişen sosyalist hareket, emekçilerin ve özellikle de işçilerin oyları konusunda CHP'nin alternatifi oldu. Ortaya atılan «ortanın solu» anlayışı, CHP'nin iktidara gelme ve iktidarda kalmada emekçilerin oylarına dayanma çabasının ifadesiydi.

CHP bu dönemde sendikalarla yakın bağlar kurmaya, sendikalar da etkisini artırmaya çalıştı. 1963 yılında 274 sayılı Sendikalar Yasası ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası'nın kabul edilmesi sırasında Bülent Ecevit'in Çalışma Bakanı olması, CHP'nin sen-

(12) Kılı, S., a.g.e., s. 136.

dikal alanda daha sonraki yıllardaki propagandasının önemli öğelerinden birini oluşturdu. Ancak, bu çabalarda belirleyici olan bağımsız bir sınıf hareketinin güçlendirilmesi değil, gelişen sendikacılık hareketinin daha sol'un çizgisini benimsemesini önlemek ve sendikalar aracılığıyla işçileri denetim altına almaktı.

1970 yılında Türk-İş içinde oluşan sosyal demokrat sendikacılar hareketi, 1960'lı yıllardaki bu çabaların, 1967 yılında DİSK'in kurulmasının ve Türk-İş içinde «partilerüstü», daha doğrusu, işçi sınıfını politika dışında tutmayı amaçlayan bir anlayışın hakim olmasının ürünüydü.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, 12 Nisan 1976 günü Türk-İş genel kurulunda yaptığı konuşmada şunları söylüyordu :

«Özür dileyerek söyleyeyim ki, partilerüstü deyimini kullanmıyorum. Çünkü siyasetin dışında kalmakla işçi örgütleri, partiler üstünde, onlara sanki yön verebilen, onlara yukardan direktifler verebilen bir duruma erişebilmiş değillerdir. O anlamdadır ki, bence partilerüstü deyimini biraz fazla iyimser bir deyimdir. Onun yerine siyaset dışı kalmışlardır sözünü kullanmak zorunluluğunu duyuyorum.»¹³

CHP, 12 Mart 1971'i izleyen aylarda, 1960 sonrasında içinde barındığı çelişkilerden birini büyük ölçüde çözümlenmek zorunda kaldı. Genel Sekreter Bülent Ecevit önderliğindeki bir grup 12 Mart askeri müdahalesine karşı çıktı ve Ecevit görevinden istifa etti. CHP içinde, askeri müdahale konusunda bir saflaşma oldu. Askeri müdahaleye Ecevit önderliğinde karşı çıkan ekip CHP'ye ağırlığını koydu. İsmet İnönü genel başkanlıktan istifa etti. 14 Mayıs 1972 günü yapılan kurtayda da Bülent Ecevit genel başkanlığa getirildi.¹⁴

(13) «CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in 12 Nisan 1976 Günü Toplanan Türk-İş Genel Kurulu'nda Yaptığı Konuşmanın Özeti», *Türk İşçi Hareketinin Görevi*, CHP Ankara İl Örgütü İşçi Komitesi Yayınları, No. 3, s. 6.

(14) Ecevit, 21 Mart 1971 günü, İsmet İnönü ile anlaşmazlığa düştüğünü belirterek istifa ettiğini açıkladı. Açıklamasında şu nokta belirtiliyordu :

«Ben CHP'nin halk iradesi dışında yollardan iktidara gelmesine veya gelmiş görünmesine razı olamam. Eğer hükümete katılmama kararı alınabilseydi, belki bazı şeyler kurtarılabilirdi.» (Ulus, 22.3.1971, aktaran, Kili, S., a.g.e., s. 268.)

12 Mart muhtırasının verilmesinin ardından İnönü muhtıraya karşı çıktı. 15 Mart 1971 günü CHP ortak grubunda yaptığı konuşmada, «icranın emri altında bulunan kumandanların takdir edeceği veya tenkit edeceği ölçüye göre hükümetler kalacak veya kalmayacak : böyle bir düzen demokratik değildir,» dedi. (Ulus, 16.3.1971, aktaran, Kili, S., a.g.e., s. 270-271.)

CHP içinde burjuva demokrasisine, parlamenter demokrasiye sahip çıkma, iktidara halkın oylarıyla gelme anlayışı ile 1923-1946 döneminin anlayışı arasındaki bu ciddi çatışmada birinci gruptakiler kazandı. Bu, CHP'nin 1923'ten günümüze geçirdiği yapı değişiklikleri içinde, 1950 hezimetinin sonrasındaki değişim kadar önemlidir.

CHP, 1973 ve sonrasında bir atılıma girdi. Emekçi sınıf ve tabakaların CHP'ye olan ilgisi arttı. Birçok yerde CHP değil, CHP içinde parlamenter demokrasiyi ve halkın bazı reformist taleplerini temsil eden grubun önderliğini yapan Bülent Ecevit umut oldu.

1970'li yıllarda CHP'nin işçiler ve köylüler arasındaki çalışmaları arttı. CHP sendikalara ilişkin somut programlar oluşturamadıysa da, sendikacılığın doğal yapısı ve sendikacıların soldaki en güçlü siyasi partiye duydukları yakın ilgi nedeniyle, hem Türk-İş, hem DİSK içinde CHP üyeleri oldukça etkili oldu.

Türk-İş, «partilerüstü» sendikacılık anlayışı ile CHP'yle ilişkilerini belirli bir mesafede tutarken, Türk-İş'e bağlı sendikaların yöneticilerinin CHP'li olanları ile CHP arasında yakın ilişkiler kuruldu.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, 13 Ekim 1976 günü Teksif Sendikası genel kurul delegeleriyle yaptığı görüşmede bu konuda şöyle yakınıyordu :

«CHP grubunda 12 Mart muhtırası üzerine iki görüş belirmiştir. Birincisi, başlangıçta İnönü'nün de benimsediği, Ecevit ve 'ortanın solu' ekibinin sonuna kadar savunduğu 'muhtırayı demokrasi dışı bir hareket kabul etme' ve 'kurulacak uzun süreli bir hükümete katılmama'; ikincisi de Satır, Erim, Koçaş ve etrafındakilerin oluşturduğu, sonradan İnönü'nün de katıldığı 'Ordu komutanları iyi yapmıştır, biz parti olarak reform isteniyor muyduk, o halde hükümete katılıp reformları gerçekleştirelim' görüşüdür.» (Kili, S., a.g.e., s. 271.)

İnönü 16 Mart'ta bu tavrını değiştirdi. «Kurulacak hükümet... reformları yapacak kuvvette olursa, o reformların tatbiki için CHP hükümeti desteklemeye hazırdır.» dedi. (Ulus, 17.3.1971, aktaran, Kili, S., a.g.e., s. 273.)

Ecevit, bu gelişmeler karşısında 21 Mart 1971 günü genel sekreterlik görevinden istifa etti.

Gelişmeler CHP'yi 6-7 Mayıs 1972 günleri V. olağanüstü kurultaya götürdü. Ecevit bu kurultayda yaptığı konuşmada Parti içindeki önemli çelişkiye dikkati çekiyordu. Şöyle diyordu :

«Yakın zamana kadar bazı Cumhuriyet Halk Partisi ileri gelenleri, her seçim yenilgisinden sonra, halkımızın cahil olduğunu, gerici olduğunu, onun için Halk Partisi'ne oy vermediğini, halkın yüzüne karşı söylemediler mi? Hem halka 'sen cahilsin, gericisin' dediler, hem de gittiler halktan oy istediler. İşte ben bunun karşısına çıkıyorum.» (aktaran, Kili, S., a.g.e., s. 321.)

«Maalesef kendi iç yapısındaki bazı özellikler nedeniyle birçok üyelerinin aksi yöndeki eğilimine rağmen, Türk-İş bu akımı kolaylaştırmaktadır. Yani işçilerin siyaset dışı tutulması, işçi örgütlerinin siyasette etkinlik kazanmaması yolundaki tertipleri, oyunları sürdürmeyi kolaylaştıran bir davranış maalesef Türk-İş'te hâlâ egemen olmaya devam ediyor. Türk-İş'in bu tutumunun değişmesi Türkiye'de demokrasiyi pek çok bunalımdan ve sıkıntıdan kurtaracaktır.»¹⁵

Ancak, «partilerüstü» politika yalnızca Türk-İş'i bağlıyordu. Türk-İş gibi, merkezîyetçilikle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir yapı içinde birçok sendika CHP ile yakın bağlar kurdu.

Bu nedenle, Türk-İş'in partilerüstü sendikacılık anlayışını gerektiğinden fazla abartmamak doğru olur. Türk-İş tüzüğünde yer alan bu hüküm birçok sendikanın tüzüğünde yoktu ve bu hüküm sendikaları bağlamıyordu. Türk-İş genel merkezinin ise, hele bu yıllarda kamuoyunda ve üyesi sendikalar üzerinde çok az gücü vardı.¹⁶

1969 seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi'ni desteklemiş olan DİSK ise 1973 ve 1977 seçimlerinde CHP'yi destekleme kararı aldı. 14 Ekim 1979 seçimleri için alınan karar ise, «CHP'ye oy verilerek desteklenmesi, ...sosyalist, ilerici tüm partilerin adaylarına da oy verilerek güç katılmasının faşizmle mücadele ilkesine ters düşmeyeceği» biçimindeydi.

CHP, bu dönemde sendikalarla daha yakın bağlar kurmayı, ilişkilerini geliştirmeyi amaçladı. Ancak, bu konuda yeterince başarılı olmadı.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, Türkiye'de 1970'li yılların sonlarında işçi sınıfının gücünün nelere yeteceğinin bilincinde olarak, 1977 yılı Nisan ayında şunları söylüyordu :

«Bildiğiniz gibi, sömürü çevrelerinin, yerli ve yabancı sömürü çevrelerinin öteden beri uyguladığı çok basit bir kural vardır : 'Böl ve Yönet.' Bunun anlamı, 'Böl ve Sömür'dür aslında. Sömürebilmek için, işçinin gücünü kırabilmek için onu bölmeye çalışırlar. Çünkü, Türkiye'deki toplumsal değişim

(15) «CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in 13 Ekim 1976 Günü Teksif Sendikası Delegelerine Yaptığı Konuşmanın Özeti», **Türk İşçi Hareketinin Görevi**, CHP Ankara İl Örgütü İşçi Komitesi Yay., No. 3, s. 29.

(16) İngiltere'de de İngiliz İşçi Partisi ile merkezi işçi örgütü olan Sendikalar Kongresi (TUC) arasında üyelik bağı yoktur. Sendikalar Kongresi'nin üyesi bazı sendikalar Parti'ye üyedir.

o noktaya geldi ki, eğer işçi bölünmezse, işçi Türkiye’de iktidar olacaktır ve kendisiyle birlikte bütün çalışanları iktidara getirecektir. Bunu önlemenin tek yolu olarak işçilerin bölünmesini görüyorlar.»¹⁷ (Altı Ecevit tarafından çizilmiştir.)

Sosyal demokrat partilerle sendikalar arasındaki ilişkinin bu yıllarda CHP tarafından nasıl algılandığı ve bir ölçüde neyin amaçlandığı, Genel Başkan Bülent Ecevit’in bir konuşmasında çok güzel formüle edilmiştir.

Bülent Ecevit, 1976 yılı başlarında yaptığı bir konuşmasında şunları söylüyordu :

«İşçi hareketinin de, demokratik sol hareketin veya onunla aynı doğrultudaki bazı sosyal demokrat hareketlerin de güçlü olduğu ülkeler, demokratik sol bir siyasal partiyle işçiler arasında bütünleşme ölçüsüne varan bir işbirliğinin kurulabilmiş olduğu ülkelerdir.»¹⁸

«Değil mi ki, Türkiye’nin demokratik sol partisi Cumhuriyet Halk Partisi’dir, bu parti Türkiye’deki demokratik işçi hareketiyle bütünleşecektir. Bütünleşmeye mecburdur.»¹⁹ (Altı Ecevit tarafından çizilmiştir.)

«Demokratik işçi hareketiyle demokratik sol hareketin bütünleştiği ülkelerde uzun süreli ve etkili iktidarı ancak demokratik sol veya sosyal demokratik partiler kurabilir. Onun için, kendi çıkarlarına uygun düşen düzeni sürdürmek isteyen bazı tutucu güçler iş isten geçmeden önce, bir yandan Türkiye’de demokratik işçi hareketini bölmek, güçsüzleştirmek, işçi hareketinin kendi doğrultusunda bir siyasal parti ile bütünleşmesini önlemek, bir yandan da böyle bir bütünleşmenin adayı olabilecek partileri yıldırma, güçsüzleştirmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı bunu denediler. Ama bizi yıldıramadılar; onlar üstümüze yürüdükçe güçlendik, dövüldükçe çelikleştik. Fakat şimdi işçileri bölmeye, işçileri siyasetten uzak-

(17) «CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit’in 1977 Nisanında Kayseri’de İşçiler ve Sendikacılarla Yaptığı Sohbet», **CHP’nin Düzen Değişikliği Programında Çalışanların Hakları ve Etkinliği**, CHP Ankara İl Örgütü İşçi Komitesi Yay., No. 1, s. 24.

(18) Ecevit, Bülent, **Üçüncü Demokratik Sol Düşünce Forumunda Konuşmasının Tam Metni**, Halkçı Kadın Dergisi Yay., 1976, s. 15-16.

(19) Ecevit, B., a.g.e., s. 17.

laştırmaya, işçileri kendi aralarında bir sınıf-içi kavgaya yönelterek, demokratik ve anayasal sınıflararası mücadeleden alıkoymaya, siyasetten uzak tutmaya çalışmaktadırlar.»²⁰

«Türkiye'deki demokratik işçi hareketini ilkin kendi içinde birleşmeye çağırıyorum, sonra da Cumhuriyet Halk Partisi'yle bütünleşmeye çağırıyorum.

«Böyle bir bütünleşmeye dayanmadıkça, ne bir demokratik sol parti uzun süre güçlü kalabilir, ne de bir demokratik işçi hareketi güçlü olabilir. İkisi de bölünmeye mahkûm olur, ezilmeye mahkûm olur.»²¹

«Demokratik sendika hareketi bizim uzattığımız ele elini uzatır, elele veririz, bunu bir anda sağlarız.

«Elini yeterince uzatmak, kimi uzatır, kimi uzatmaz, böyle bir durumla karşı karşıya kalırsak, biz, karınca gibi temelden çalışmaya başlarız. Tavanda elele verebileceğimiz o bütünleşmenin sağlanamayacağını görürsek, işçilerle tabandaki bütünleşmemiz üstüne yeni bir yapı kurarız.»²²

«İşçi hareketi, sendika hareketi, ilkin kendi içinde birleşmelidir, sonra da kendi partisiyle bütünleşmelidir. Bu parti, bizim gözümüzde Cumhuriyet Halk Partisi'dir. İşçi örgütleri onu beğenmezler, başka bir seçme yapabilecek durumdaysa, o seçmeyi yaparlar ve demokratik işçi hareketiyle bütünleşmiş bir siyasal demokratik hareketi oluşturmanın gereğini yerine getirirler, getirmelidirler. Bu, onların işçilere karşı ödevidir, sorumluluğudur.»²³

«Kurtuluşun tek yolu vardır : İşçilerin bir demokratik sendika hareketiyle birleşmesi ve işçi hareketinin bir demokratik sol siyasal hareketle bütünleşmesi.»²⁴

Ecevit'in temsil ettiği anlayışın bu görüşleri ne kadar samimi bir biçimde savunduğu ve konuya genel politikalarında ne kadar önem verdiği ise tartışmalıdır.

Nitekim Bülent Ecevit, kendisiyle 1986 Ağustosunda yapılan bir görüşmede, bu konuşmalarında geçen «işçi» sözcüğünden «tüm çalı-

(20) Ecevit, B., a.g.e., s. 18.

(21) Ecevit, B., a.g.e., s. 23.

(22) Ecevit, B., a.g.e., s. 23-24.

(23) Ecevit, B., a.g.e., s. 24.

(24) Ecevit, B., a.g.e., s. 25.

şanları» anladığını ileri sürmektedir.²⁵ Bülent Ecevit, büyük ölçüde yararlandığı İsveç sosyal demokrasisinin sınıfsal yanını herhalde benimseyememiş, İsveç sosyal demokrasisini Kemalizmle uzlaştırmaya çabalamıştır. Söyledikleri içinde ve ayrıca söyledikleri ile uygulamaları arasındaki çelişki ise, dayandığı bu iki kaynağın bağdaşmazlığının sonucudur.

Kanımca, CHP içinde yukarıda Bülent Ecevit tarafından ileri sürülen anlayış hiçbir zaman ön plana geçmemiştir. Buna rağmen, 1980 öncesi yıllarda Cumhuriyet Halk Partililerin Türkiye’de sendikal hareketteki gücü genellikle sanıldığından çok daha fazlaydı. Ancak, Cumhuriyet Halk Partisi bu gücünü örgütleyemiyor, yukarıda belirlenen politika doğrultusunda harekete geçiremiyordu.

1980 yılı Haziran ayında toplanan CHP Küçük Kurultayı’na sunulan Genel Yönetim Kurulu Raporu’nda belirtildiğine göre, CHP Merkez İşçi Komitesi şu kişilerden oluşuyordu :

1. Nusret Aydın (Oleyis - DİSK Genel Başkanı)
2. Muzaffer Saraç (Yol-İş Fed. - Türk-İş Genel Sekreteri)
3. Ertan Andaş (Genel-İş - DİSK Genel Sekreteri)
4. İbrahim Öztürk (Hava-İş - Türk-İş Genel Başkanı)
5. Nuri Şimşek (Enerji-İş - Bağımsız Genel Başkanı)
6. Mehmet Kılınç (Oleyis - DİSK Genel Başkanı)
7. Ömer Sönmez (DYF-İş - Türk-İş Genel Sekreteri)
8. Demirhan Tuncay (Gıda-İş - DİSK Genel Başkanı)
9. Kenan Akman (Lastik-İş - DİSK Genel Başkanı)
10. Süleyman Çelebi (Tekstil - DİSK Genel Başkan Vekili)
11. Hüseyin Pala (Tümtis - Türk-İş Genel Başkanı)
12. Kemal Sarısoy (Ağaç-İş - Türk-İş Genel Başkanı)
13. Hüseyin Düzgün (Basın-İş - Türk-İş Genel Başkanı)
14. Yener Kaya (Deri-İş - Türk-İş Genel Başkanı)
15. Uğur Batmaz (Tez Büro İş - Türk-İş Genel Başkanı)
16. Kenan Durukan (Harb-İş - Türk-İş Genel Başkanı)
17. Cevdet Selvi (Petrol-İş - Türk-İş Genel Başkanı)
18. H. Basri Babalı (Kristal-İş - Türk-İş Genel Başkanı)
19. Ahmet Ağır (TİS - DİSK Mali Sekreteri)
20. İsmail Çalışkan (Genel-İş - DİSK GYK üyesi)
21. Mustafa Orhan (Maden Fed. - Türk-İş Genel Sekreteri)

(25) Aydın Köymen’in Bülent Ecevit ile görüşmesi, *Yeni Gündem*, 18-24 Ağustos 1986, No. 24, s. 22.

(26) *CHP Küçük Kurultayı, Genel Yönetim Kurulu Raporu, 8 Haziran 1980, Ankara, Ankara, 1980, s. 17-18.*

22. Emin Kul (Ulaş İş Fed. - Türk-İş Genel Başkanı)
23. İbrahim Çapan (Koop-İş - Türk-İş)²⁶

12 Eylül 1980 geldiğinde CHP içinde işçi sınıfının reformist sendikal örgütlenmesi konusunda örgütlü ve kararlı bir tavır yoktu. CHP içindeki sendikacılar, CHP'nin belirlediği politikalar uyarınca değil, kişisel durumları ve sendikalarının içindeki güç dengelerine göre tavır alıyorlardı. Buna ve diğer bazı etmenlere bağlı olarak da, Ecevit'in çeşitli yazılarında belirtilen sendikal birlik sağlanamıyor, sendikal hareketle CHP'nin bütünleşmesi doğrultusunda önemli hiç bir adım atılmıyordu, atılmıyordu.

CHP'nin 1950 sonrasında işçi hareketine ilgi duymasının nedeni, işçilerin nüfus içinde ve toplumsal yaşamda giderek önem kazanan rolüydü.

Aşağıda önce işçi sınıfının nicel gelişimi, daha sonra da örgütlülüğü ve çeşitli konulardaki tavrı özetle ele alıyoruz.

Türkiye'de İşçi Sınıfının Nicel Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'ndan pek güçlü olmayan bir işçi sınıfı devraldı.

İttihat ve Terakki döneminde ülkede hızlanan sermaye birikimi ve kamu yatırımlarının da artışıyla sayıları yükselen ücretli işçilerin önemli bir bölümü azınlıklardandı. Birinci Dünya Savaşı döneminde bu azınlıkların bir bölümü ülkeyi terketti. Savaş yıllarında ücretli işgücünün önemli bir bölümü askere alındı, onların yerlerini ilk kez fabrikaya giren kadınlar doldurdu. 1919 ve sonrasındaki işgal döneminde Anadolu'da ve İstanbul'da çeşitli uluslardan işçiler arasındaki çelişkiler arttı. Lozan Antlaşması ile de İstanbul dışındaki tüm Rumlar mübadeleye tabi tutuldu.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ücretli işçilerin sayısı çok düşüktü. Ayrıca, ücretliler arasında mülksüzleşme düzeyi çok geriydi.

1930'lu yıllarda başlayan sanayileşme ülkede işçi sayısını artırdı. 1934 yılında, endüstriyi teşvik etmek için 1927 yılında çıkarılan yasa kapsamındaki işyerlerinin sayısı 1309 idi ve bu işletmelerde toplam 66 bin işçi çalışıyordu.²⁷

1936 yılında çıkarılan ve 10 ve daha fazla sayıda işçinin çalıştığı işyerlerini kapsamına alan 3008 sayılı İş Yasası'nın uygulandığı işletmelerde çalışan işçi sayısı 1946 yılı sonunda 280 bin, 1948 yılı sonunda

(27) Tökin, İsmail Hüsrev, *Rakamlarla Türkiye*, Cilt II, Ankara, 1949, s. 74.

301 bin, 1950 yılı sonunda 374 bin ve 1952 yılı sonunda da 442 bin kişiydi.

1946 yılında genel bütçeye dahil kuruluşlarda 85 bin, katma bütçeye dahil kuruluşlarda ise 66 bin memur ve ücretli çalışıyordu. Kamu kesiminde tüm birimlerde çalışanların sayısı 1950 yılında 220 bin iken, 1959 yılında 383 bine yükselmişti.

1955 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'de 1,6 milyon ücretli bulunuyordu. Ücretlilerin 371 bini imalat sanayiinde, 362 bini hizmetler sektöründe, 244 bini tarımda, 176 bini ise inşaat sektöründeydi.

1960 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, bu tarihte bir işte çalışan ücretlilerin sayısı 2,4 milyon olmuştu.

1980 yılı nüfus sayımı ise, gelir getirici bir işte çalışmakta olan ücretlilerin sayısının 6,2 milyon olduğunu göstermektedir.

Bu verilere göre, iş sahibi faal işgücü içinde ücretlilerin oranı 1955 yılında yüzde 13 iken, 1960 yılında yüzde 19 ve 1980 yılında da yüzde 34 oldu. Bu rakamlara işsizler dahil değildir. Mutlak miktarı ve faal işgücü içindeki oranı artan işsizler de hesaba katıldığında, günümüzde ücretlilerin faal işgücü içindeki oranının yüzde 45 dolayında olduğu söylenebilir.²⁸

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1950 sonrasında işçilerin sorunlarına eğilmek zorunda kalışının ve buna bağlı bir yapı değişikliği geçirmesinin temelinde, faal işgücünün yapısındaki bu değişiklik yatmaktadır. Ayrıca, 1982 yılında kentsel yerleşim yerlerinde iş sahibi faal işgücünün yüzde 65'i ücretlidir. CHP'nin seçimlerde kentsel yerlerde artan oyu, ücretlilerin artan sayısı ve değişen tavrıyla doğrudan bağlantılıdır.

Bu gelişim, aynı zamanda, çağdaş anlam ve içeriğiyle sosyal demokrat partilerin kurulabilmesi için gerekli ve yeterli düzeyde bir mülksüzleşmenin gerçekleşmiş olduğunu da göstermektedir.

Türkiye'de İşçi Sınıfının Sendikal Örgütlenmesi ve Tavrı

1908 öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda sendikal örgütlenmeler çok cılızdı. 1908'in kısa süreli özgürlük ortamında kurulan sendikalar ise, 1913-1919 döneminde yok olup gittiler.

1919-1923 döneminde ise İstanbul'da yoğun bir sendikacılık hareketi gelişti. Savaş döneminin sıkıntıları, edinilen deneyimler, işgal

(28) Günümüze ilişkin veriler için bkz. Koç, Y., «Türkiye'de Ücretlilerin Maddi Durumu», 11. Tez, 2. Kitap, İst., 1986.

kuvvetleri arasındaki çelişkiler, Padişah yönetiminin zayıflığı, 1919 yılında oluşturulan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün etkileri ve işgalci kuvvetlerin kendi ülkelerinde işçi sınıfının gücü gibi etmenlere bağlı olarak, bu dönemde sendikalar güçlendi. Anadolu'da da, halkı işgalcilere karşı örgütlemek için yaratılan özgürlük ortamında sendikal örgütlenmeler bir ölçüde gelişti.

Ancak, 1925 yılından itibaren CHP iktidarı sendikalar üzerinde yoğun bir baskı uygulamaya başladı. 1938 yılında da sınıf esasına dayalı cemiyet kurmak yasaklandı.

1946 yılında bu yasağın kaldırılmasıyla birlikte, çok sayıda sendika kuruldu.

Bu sendikaların bir bölümü, aynı dönemde kurulmuş iki sosyalist parti ile ilişkileri bulunduğu saviyle, sıkıyönetim komutanlıkları tarafından kapatıldı.

1947-1952 döneminde ise çeşitli etmenlerin rol oynadığı bir süreç sonucunda, Türk-İş kuruldu.²⁹

1952-1960 döneminde Türk-İş ve bağlı sendikalar büyük sıkıntılar çektiler. DP iktidarı, bir taraftan işçilere yasalarla bazı ekonomik haklar verirken, diğer taraftan sendikaların faaliyetlerini engelledi, durdurdu. Ancak, sendikalar ve işçiler, işverenlere ve iktidarın bu uygulamalarına karşı aktif bir mücadele vermediler, burjuva demokrasininin tüm kurumlarıyla işletilmesi için ciddi bir çaba göstermediler.

27 Mayıs 1960 ihtilali olur olmaz, Türk-İş yönetim kurulu toplandı ve kısa bir süre önce Başbakan Adnan Menderes'e bağlılık mesajı çekmiş olan Türk-İş Genel Başkanı Nuri Beşer'i görevden aldı. 27 Mayıs askeri müdahalesinin işçilere ne getirip işçilerden ne götüreceğinin kesinlikle bilinmediği ve belli olmadığı bir dönemde, Türk-İş yönetimi askeri müdahaleye övgüler düzdü, destek verdi.³⁰

Bu tavır çok önemlidir. Ülkede Batılı anlamda sosyal demokrat bir hareketin oluşumunun önkoşullarından biri, sendikacılık hareketinin parlamenter demokrasininin kuralları içinde oynamayı kabul etmesi, ama aynı zamanda herkesin oyunu bu kurallar içinde oynamasını sağlamak için aktif bir mücadele vermesidir. Türk-İş 1960 ih-

(29) Türk-İş'in kuruluşu konusunda bkz. Koç, Y., «1946-1952 Sendikacılığı ve Türk-İş'in Kuruluşu», I, Gün, Ekim 1985, s. 19-21; II, Gün, Kasım 1985, s. 18-22.

(30) Bkz. Türk-İş, IV. Genel Kurul İcra ve İdare Heyetleri İdari ve Mali Raporları, Ankara, 1960, s. 4-5.

tilalinde bunu yapmadı. İşin ilginç yanı, Türk-İş'ten ayrılanlar ve DİSK'i kuranlar Türk-İş'in bu konudaki tavrını hiç bir yazılı metinde eleştirmediler.

1961 Anayasası ile tüm çalışanlara sendikalaşma hakkı ve işçilere grev hakkı tanındı. 1963 yılında çıkarılan Sendikalar Yasası ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası da bu hakların kullanılmasını düzenledi. Memurların örgütlenme hakkı da, 1965 yılında kabul edilen 624 sayılı Kamu Personeli Sendikaları Yasası ile düzenlendi.

1961 yılında Türk-İş'e üye ve bağımsız bazı sendikaların yöneticileri tarafından Türkiye İşçi Partisi kuruldu. Sendikacılar partiyi başarılı bir biçimde yürütemedikleri için, Mehmet Ali Aybar'ı yönetime getirdiler. TİP kurulduğunda sosyalizmi bir amaç olarak belirtmiyordu. Avrupa ölçütleri uygulanırsa, TİP 1964 yılına kadar program itibariyle demokratik solcu bir partiydi.

1961-1967 döneminde Türk-İş içindeki bazı sendikaların yöneticileri ile TİP arasında yakın bir işbirliği gerçekleştirildi. Ancak, bu sendikalar ile TİP'in örgütsel bağları yoktu.

1967 yılında Türk-İş'in üç üyesi, Maden-İş, Lastik-İş ve Basın-İş sendikaları Türk-İş'ten ayrıldılar, bağımsız Türk Maden-İş ve Gıda-İş sendikaları ile birlikte DİSK'i kurdular. Bu tarihte DİSK'e bağlı sendikaların üye sayısı 30 bin dolayındaydı. DİSK'in tüzüğünde belirtilen amacına göre DİSK Batılı anlamda sosyal demokrat nitelikteydi ve hatta belki daha da geriydi :

DİSK'in 25-26 Şubat 1968 tarihlerinde yapılan ikinci genel kurulunda kabul edilen biçimiyle tüzüğün amaç maddesi şöyleydi :

«Madde 3 : DİSK, işçi sınıfının ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan kalkınması ve yücelmesi için, öncelikle, Türkiye'nin her bakımdan tam bağımsız olmasını ve hızlı bir kalkınma yoluna girmesini zorunlu görür. Bundan ötürü de, Türk işçi hareketinin, Anayasa'da öngörülen köklü dönüşümlerin gerçekleşmesini sağlayacak bir devrimci öze kavuşmasını şart sayar.

«Temel ilkeleri şöyle kabul eder :

a) İşçi sınıfının sorunları tam bağımsızlığa kavuşmuş topluncu bir düzende çözümlenir. Bunun ekonomik alanda birinci adımı, emekten yana, emekçilerin yönetim ve denetimine doğrudan doğruya katıldığı planlı bir devletçilik sistemidir.

Bu sistemde kamu sektörü ağır basar ve itici, yönetici rol oynar.

b) Çelik ve makine sanayii ile enerji kaynakları gibi sanayiın kilit noktalarının genellikle ağır sanayiın, madenciliğin ve büyük ulaştırma, ihracat, ithalat işleriyle bankacılık ve sigortacılığın devlet eliyle yürütülmesi gereklidir. Bu alanda özel sektör yardımcı durumdadır.

c) Emekçilere, insan onuruna uygun bir hayat seviyesi sağlamak ve bu seviyeyi devamlı olarak yükseltmek, işsizliği ortadan kaldırmak, ancak devlet eliyle yürütülecek hızlı bir sanayileşme ile mümkündür. Ancak, devlet eliyle yürütülen bir sanayileşmede, işletmelerin devletleşmesi ve en ileri tekniklerin kullanılması işçilerin yararına olur.

ç) İşçi sınıfının devrimci bir niteliğe erişmesi ve bilinçlenmesi ancak yurt ve dünya olaylarının emekçiler açısından ve bilimsel yoldan değerlendirilmesine bağlıdır. Bilim, işçi sınıfının en önemli mücadele aracıdır.

d) Köylümüzü uygar yaşama şartlarına kavuşturmak ve sanayileşmemize temel ve destek olmak üzere, köklü bir toprak reformu zorunludur. Bunun aynı zamanda işsizliği önleyici bir yararı da vardır.

e) Emekçilerin, tüm haklarını alabilmesi yalnız mesleki mücadele ile mümkün değildir. Bunun yanı sıra, Anayasa'daki demokratik haklarını kullanarak, siyasi mücadele yapmaları da gereklidir. Bu mücadele, işçi sınıfını varlığının tam bilincine kavuşturarak, insanın insanı sömürmesi esasına karşıt bir amaç güder.»³¹

DİSK'in anatazülüğünün bu maddesi, 1980 yılında faaliyeti durduruluncaya kadar aynı kaldı. Yalnız, «b» bendinde «sigortacılığın» sözcüğünden sonra, «Anayasa'da öngörülen ilkeler içinde» sözcükleri eklendi.³²

Bu tarihlerde Türkiye'ye özgü bir «sosyal demokrat» kavramı yerleşmeye başladı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin emekçi halkın reformist

(31) DİSK, Kuruluş Bildirisi, Ana Tüzüğü, (II. Baskı), DİSK Yay., No. 2, İstanbul, 1968, s. 33-35.

(32) DİSK, DİSK Ana Tüzüğü, DİSK Tay. No. 13, İst., 1974, s. 7-9.
——, DİSK Ana Tüzüğü, DİSK Yay., No. 18, İst., 1975, s. 8-9.
——, DİSK Ana Tüzüğü, DİSK Yay., No. 20, İst., 1976, s. 7-9.
——, DİSK Ana Tüzüğü, DİSK Yay., No. 27, İst., 1978, s. 3-4.

taleplerini kısmen formüle eden programını benimseyenler kendilerine «sosyal demokrat» demeye başladılar.

Türk-İş'ten ayrılan ve DİSK'i kuranlar 1969 seçimlerinde TİP'i desteklediler.

Türk-İş içinde kalanlar ise CHP ile daha yakın bir işbirliğine gitme gereğini duymaya başladılar. Bir taraftan CHP'nin yapı değişmesi, diğer taraftan TİP'in işçi sınıfı içindeki etkinliğinin artması ve muhtemelen de 15-16 Haziran olayları, Türk-İş içindeki CHP'li sendikacıları hareket geçirdi.

Türk-İş üyesi sendikalardan Genel-İş Genel Başkanı Abdullah Baştürk, Deniz Ulaş-İş Genel Başkanı Feridun Şakir Ögünç, Yol-İş Genel Başkanı Halit Mısırlıoğlu ve Petrol-İş Genel Başkanı İsmail Topkar, 14 Ocak 1971 günü Kızılcahamam'da toplanan Türk-İş Yönetim Kurulu'na 1971 Türkiye'sinde İşçi Hareketi ve Sendikalarımız, Ortak Reform Yolları Üzerine Eleştiriler ve Araştırmalar isimli bir rapor sundular.³³

Raporda Türk-İş'in partilerüstü politikayı terketmesi isteniyordu. Ancak, toplantıda, «geniş hacimli olduğu» gerekçesiyle, raporun tümü görüşülmedi.

Bunun üzerine, Türk-İş Yönetim Kurulu'nun 9 Temmuz 1971 günü Ankara'da yapılan toplantısına ikinci bir rapor, bu kez Türk-İş'e bağlı 12 sendikanın ve federasyonun yöneticisi tarafından sunuldu.³⁴

Bu rapor da, «geniş hacimli olduğu» için bu toplantıda görüşülmedi. Yönetim Kurulu'nun 11 Kasım 1971 günü yapılan toplantısında da bu konuda bir karar alınmadı.³⁵

Bu raporlarda, Türk-İş'in 23'ü 1968, 1'i de 1970 yıllarında yapılan kongrelerinde kabul edilen 24 ilkesi savunuluyordu.

Bu tartışmalar sürerken, 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri, seçimle iktidara gelmiş olan Hükümet'e bir muhtıra verdi ve Hükümet'in istifa etmesini sağladı.

Türk-İş yöneticileri ve Türk-İş'e bağlı sendikaların başkanlarından oluşan Türk-İş Başkanlar Kurulu 13 Mart 1971 günü Ankara'da toplandı ve iki günlük bir çalışma sonucunda bir bildiri yayınladılar.

(33) Bu rapor DİSK tarafından yayımlandı : DİSK Sunar : Türk-İş'e Verilen 4'lü Rapor, 1971 (Çoğaltma), 177 s.

(34) Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen, İlkeler, Amaçlar, Yöntem, Ankara, 1971.

(35) Yici, Özkal, «Türk Sendikacılığında Sosyal Demokrasi Hareketi», Sosyal Siyaset Konferansları, 24. Kitap, İstanbul, 1972, s. 209-222.

Bu bildiriye Türk Silahlı Kuvvetleri'nin muhtırası destekleniyor, Parlamento ve siyasal partiler suçlanıyordu.³⁶

DİSK ise 12 Mart muhtırasının verilmesinden hemen sonra yayınladığı bildiriye Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu davranışının «işçi kesiminin devrimci kesiminde büyük bir ferahlık yarattığı»nı belirtiyor ve «DİSK, Atatürk devrimlerinin ve Anayasa ilkelerinin korunmasında, uygulanmasında, geliştirilmesinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yanında olduğunu belirtmekten kıvanç duyar» deniyordu.³⁷

Türk-İş içinde kendilerine sosyal demokrat ismini veren sendikacılar 4 Aralık 1971 günü Sapanca'da toplandılar ve Türk-İş'e bağlı Sosyal Demokrat Sendikacılar Konseyi adıyla, tüzel kişiliği olmayan bir grup oluşturdular.

1970'li yıllarda, Türk-İş içinde kendisine sosyal demokrat diyen sendikaların bir bölümü Türk-İş'ten ayrılarak DİSK'e katıldı. Böylece Türk-İş içindeki dengeler değişti.

DİSK ise özellikle 1974 sonrasında güçlendi. Bir taraftan büyük bazı sendikalar DİSK'e katılırken, DİSK'e bağlı sendikaların üye sayılarında da artışlar gerçekleşti.

1970 yılında yaklaşık 100 bin üyeyi temsil eden DİSK, 1980 yılında yaklaşık 400-450 bin işçiyi temsil eder konuma gelmişti.

DİSK, 1975-1977 ve 1977-1980 dönemlerinde ayrı nitelikte yönetimler altındaydı. Ancak, uygulamalarda fazla bir farklılık görülmedi. 1979-1980 yıllarında DİSK ile CHP arasındaki ilişkiler, çeşitli nedenlere bağlı olarak, pek iyi değildi. DİSK yöneticileri bir sosyalist kitle partisi kurma çalışmaları yaptılarsa da, olumlu bir tepki almadıklarından, bu girişimden vazgeçtiler.

Bir bütün olarak bakıldığında, DİSK'e ilişkin şu değerlendirmeler yapılabilir : DİSK, birçok açıdan, Batı Avrupa'da kullanılan anlamıyla «sosyal demokrat» bir konfederasyondur.

DİSK'in sınıfların varlığı ve sınıf mücadelesini savunma, parlamenter demokrasiye bağlılık, 1 Mayıs'ı kutlaması ve bir ölçüde uluslararası sendikal dayanışma, barış, silahsızlanma, anti-faşizm, anti-militarizm, gerçek bir yönetime katılma aracılığıyla demokrasinin genişletilmesi, milliyetçilik gibi konulardaki program, tavır ve uygulamaları, Batı Avrupa'daki sosyal demokrat sendikalarından özde

(36) Bildirinin tam metni için bkz. Türk-İş, 9. Genel Kurul Çalışma Raporu, s. 14-18.

(37) Milliyet 1871 Yılı, s. 67.

farklı değildir. Bunları kabul etmek ve savunmak Marksistliğin ölçütü gibi gösterildiğinden ve görüldüğünden, DİSK'in bunları yapmasının onu Marksist yaptığı sanılmıştır. Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu ve Batılı anlamda sosyal demokrat kabul edilen birçok konfederasyon bunları ve hatta daha ötelelerini savunmaktadır ve uygulamaktadır. DİSK'in Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'na (ETUC) kabulü de, bu gerçeğin bir ifadesidir.

Hatırlanacağı gibi, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Genel Başkanı Abdullah Baştürk, DİSK davasında yaptığı savunmada DİSK'in demokratik sosyalizmi savunduğunu belirtiyordu.³⁸

Baştürk, yanlış anlamalara ve kasıtlı iddialara karşı da, şu açıklamayı yapıyordu :

«DİSK'in resmi antetli kâğıtlarında ve yabancı dildeki ajanslarında Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu adının İngilizce, Fransızca ve Almanca çevirileri vardır. Ve bu çevirilerde devrimci kelimesi ihtilalci olarak değil, ilerici anlamında çevrilmiştir. Resmi antetli kâğıtlara bakıldığında bu gerçek görülecektir.»³⁹

DİSK'in üye sendikaları için hazırladığı tek tip demokratik tüzükte amacın sosyalizm olduğunun belirtilmesi de, DİSK'i Avrupa'nın reformist (sosyal demokrat) sendikalarından ayırmaz.⁴⁰ Onların tüzüklerinin bazılarında da aynı hüküm bulunmaktadır. Bunları kesinlikle DİSK'in mücadelesini küçümsemek anlamında belirtmiyorum. DİSK'in Türkiye işçi sınıfının tarihine, mücadele geleneğinin oluşumuna büyük katkıları olmuştur. Ancak, DİSK'in mücadelesi ve yapısı Avrupa ölçütlerine göre sosyal demokratır.

1980 yılı geldiğinde Türkiye'de sendikalı işçi sayısı 1,5 milyon dolayındaydı.

1963-1980 döneminde işçiler yeni haklar elde etmede ve ücretlerini artırmada hemen hemen yalnızca toplu iş sözleşmelerini kullanmışlar, yasalarda değişiklik yapmayı tümüyle ihmal etmişlerdi. İşçiler ve

(38) «DİSK demokratik sosyalizmi savunmuştur.» (s. 437); «DİSK Anayasa'ya dayalı demokratik bir sosyalizmi savunmuştur.» (s. 438). Baştürk, Abdullah, *Yargı Önünde Savunma*, Çağdaş Yay., 1986.

(39) Baştürk, A., a.g.e., s. 406.

(40) Bkz. DİSK, *Tek Tip Demokratik Tüzük*, DİSK Yay. No. 30, Ankara, 1979, s. 11.

sendikalar sorunlarının çözümünde işyerlerindeki mücadeleyi esas almışlardı. İşyerlerini aşan kitlesel eylemler ancak hakların (ekonomik ve demokratik) geri alınması girişimlerine karşı tepki biçimindeydi (15-16 Haziran, DGM direnişi, faşizme karşı mitingler, v.b.). 1963-1980 döneminin bu uygulamaları sınıf hareketinin gücünün yeterince gelişmesini engelledi, Batılı anlamıyla sosyal demokrat bir yapının oluşmasını geciktirdi.

1980 yılının sonlarına doğru sosyal demokrat hareket ve işçi sınıfı açısından durum şöyleydi: CHP, yeni oluşumlara ayak uyduramamış, köylü hareketi olmak ile işçi hareketine önem vermek arasında bocalayıp durmuş, burjuvaziye karşı tavır almadığı için işçiler gözünde itibarını önemli ölçüde yitirmiş, faşizme karşı mücadeledeki teslimiyetçiliği nedeniyle önemli kadrolar yitirmiş, kendi içinde farklı görüşler taşıyan, bir kesiminin askeri müdahaleyi beklediği ve çeşitli biçimlerde desteklediği bir yapıydı.

İşçi sınıfının sendikal plandaki örgütlenmesi ise uzun dönemli bir plandan yoksundu. DİSK'in 1977-1980 Haziran dönemindeki yönetimi sırasında ortaya çıkan sorunların çözümü için, 1980 yılı Haziran ayında yapılan 7. genel kurulda farklı görüşlerin temsil edildiği bir yönetim yapısı oluşturulmuştu. Bu yönetim yapısı 1980 Haziran'ından Eylül'üne kadar kendi içinde bir işbölümü bile yapamamıştı. Türk-İş içinde kendisine sosyal demokrat diyen sendikacılar ise, 24 Ocak kararlarının olumsuz etkileriyle dar bakışlı bir anlayışla uğraşıyorlar, Türk-İş içinde işçi sınıfının reformist çıkarları doğrultusunda aktif bir mücadele yürütmüyorlar, suçu Türk-İş üst yönetimine atarken, merkezi disiplinden yoksun Türk-İş içinde kendileri de ciddi bir adım atmadan kaçınıyorlardı.

Batılı anlamda sosyal demokrat olan DİSK ile seçim sandıklarıyla sınırlı bir kitlesel gücü olan CHP arasındaki ilişkiler ise gergindi.

12 Eylül 1980 tarihindeki askeri müdahaleden sonra DİSK'in ve DİSK'e bağlı sendikaların faaliyetleri durduruldu. Cumhuriyet Halk Partisi ise kapatıldı.

12 Eylül müdahalesinin hemen ardından toplanan Türk-İş İcra Kurulu teşkilata bir genelge yayınladı. Genelgenin bir bölümünde şöyle deniliyordu:

«Türk Devleti'nin bölünmezliği ve ulusumuzun refah ve mutluluğu için Türk Ordusu'nun kendi kumanda zinciri içerisinde almaya zorunlu bırakıldığı yönetime el koyma kararı ve

uygulamasını serinkanlılıkla ve anlayışla karşılayarak, ülkenizin esenliğe kavuşması ve elverişli şartların yeniden doğabilmesi için Türk-İş'e düşen görevleri her zamankinden daha fazla bir titizlik ve duyarlılıkla yerine getirmeye gayret etmeliyiz. Ülke ekonomisinin düzluğe çıkabilmesi için üretimi arttırmaya mecbur olduğumuzu unutmamalıyız.»⁴¹

1980 Sonrasındaki Gelişmeler

1982 Anayasası ve 2821 sayılı Sendikalar Yasası ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası, sendikal hak ve özgürlüklerde büyük kısıtlamalar getirdi. Bunları burada ele almayacağız. Ancak, sonuç olarak şu söylenebilir: Yeni çalışma mevzuatı içinde yalnızca toplu iş sözleşmeleriyle yeni haklar elde etmek tümüyle olanaksız duruma sokuldu. Artan işsizlik, düşen gerçek gelirler ve giderek ücretliler aleyhine bozulan gelir dağılımı, emekçi sınıf ve tabakalar arasında büyük bir hoşnutsuzluk yarattı.

Ana amacı işgücünün yeniden üretim maliyetini düşürmek olan 24 Ocak İstikrar Tedbirleri ve bu amacın yerine getirilebilmesinin politik ve toplumsal çerçevesini oluşturan 12 Eylül sonrası uygulamalar, Türkiye'de ekmek ve demokrasi mücadelesini ayrılmaz bir bütün haline soktu.

Yıllardır «ücret sendikacılığı» («bread and butter unionism») yapan, «partilerüstü» adı altında politika dışı kalmaya ve işçi sınıfını politika dışında tutmaya çaba gösterenler, gündemlerinin birinci maddesinin demokrasi olduğunu söylemeye başladılar. DİSK'e bağlı sendikaların üyelerinin Türk-İş üyesi sendikalara geçmeleri, işçi sınıfının önemli bir deneyim ve bilinç düzeyine ulaşması gibi nedenlere bağlı olarak, sendikaların tabanlarından yukarıya doğru küçümsenmeyecek bir muhalefet başladı.⁴² İktidardakiler Türkiye'de halkı depolitize

(41) Türk-İş Dergisi, No. 138, Eylül 1989, s. 33.

(42) Bkz. Koç, Y., «Türk-İş'te Kongre Yılı», Gün, Şubat 1986, s. 16.

Bugün Türk-İş ve asıl Türk-İş'e bağlı sendikalar yapı değişikliklerine gebedir. Bu kısa yazı bunun dinamiklerinin tartışılacağı yer değildir. Ancak, yıllar boyu Amerikan sendikacılığının (Gompers Sendikacılığı) az gelişmiş ülkeler için çarpıtılmış bir biçimini uygulayan ve savunanların, bugün gündemlerinin birinci maddesine demokrasiyi koymak zorunda kalmaları, dipten gelen dalganın gücünü ve doğrultusunu göstermektedir.

Örneğin, Türk-İş Genel Eğitim Sekreteri Kaya Özdemir, Türk Metal Sendikası'nın Ankara 1 No.lu Şubesininin 19 Temmuz 1986 günü toplanan genel kurulunda şunları söyleyebilmektedir:

etmeye çabalarırken, tam tersine bir politizasyon süreci başladı ve hızlandı.

İşçi sınıfının toplumsal yapının değişmesi doğrultusundaki talepleri arttı. Ancak, bu toplumsal yapı değişikliğinin biçimi ve programı konusunda yeterince açıklığa henüz ulaşamadı. Görülebildiği kadarıyla genel eğilim henüz sosyal demokrasi doğrultusundadır ve bu sosyal demokrasi henüz Batı Avrupa'daki içeriği de kazanmamıştır.

1983 yılında kurulan Halkçı Parti'nin programında işçi hakları ve sendikal konulara çok küçük bir yer verilmişti. Halkçı Parti'nin bu konudaki tavrının sosyal demokratlıkla uzaktan yakından ilgisi yoktu.⁴³

SODEP de, kurucuları arasında sendikacıların bulunmasına karşın, Batılı anlamda bir sosyal demokrat parti değildi; bütün ulusun çıkarlarını uzlaştırmaya çalışan bir parti görüntümündeydi. Parti programında sendikal hak ve özgürlüklere ilişkin olarak ancak şunlar söyleniyordu :

«Parti, sendikal haklar ve özgürlükler konusunda çoğulcu demokratik ülkelerde benimsenmiş ölçütlere ulaşmayı çağdaş sendikal gelişmenin bir amacı sayar.»⁴⁴

SHP'nin oluşmasından sonra işçi sınıfının reformist taleplerine verilen önem arttı. SHP programında şunlar belirtilmektedir :

«Çalışma yaşamında bütün emekçi katmanların örgütlenme özgürlüğü koşulsuz yaşama geçirilmelidir...

«SHP, sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev konularında, işçilerin haklarını, çoğulcu demokratik ülkelerdeki hakların gerisinde tutan bütün yasal sınırlamalardan kurtaracaktır. SHP sendikaların siyasal etkinlik dışında bırakılmalarına karşıdır. Sendikaların denetiminde öz denetim asıldır.»⁴⁵

«Kaya Özdemir, sendikacılıkla militarizmin çeliştiğini, işçi kesiminin bugün içinde yaşadığı sorunların da bu çelişkidен kaynaklandığını belirterek, 'işçi haklarını içeren 2821 ve 2822 sayılı kanunlar militarist kafayla düzenlenmiştir,' dedi... Özdemir yaptığı konuşmada, bu yasaların askeri otorite ve disiplin altında çıkarıldığını belirtti ve 'O mantığın çıkarttığı kanunlar serbest toplu pazarlık ve grev hakkı gibi işçi mücadelesinin iki ayağına ancak kâğıt üzerinde müsamaha edebilirdi, nitekim öyle oldu' şeklinde konuştu. Türk-İş'in verdiği mücadelenin demokrasi mücadelesi olduğunu belirten Kaya Özdemir, işçilere demokrasiye sahip çıkmalarını, ciddi mücadele etmelerini ve askeri müdahalelere zemin hazırlamaktan kaçınmalarını önerdi.» (Son Havadis, 20.7.1986)

(43) Halkçı Parti, **Halkçı Parti Programı**, Ankara, 1983, s. 26.

(44) Sosyal Demokrasi Partisi, **Program**, Ankara, 1983, s. 17.

(45) Sosyal Demokrat Halkçı Parti, **Program**, Ankara, 1985, s. 27.

Dikkat edileceği gibi, SHP'nin bugünkü programında ve diğer açıklamalarında sergilenen tavır, 1970'li yıllarda Bülent Ecevit'in işçi sınıfının sendikal örgütlenmesi ile siyasal parti arasındaki ilişki konusunda söylediklerinden daha çok geridir.

Bugün SHP içinde bir mücadele sürmektedir. Bu mücadele, bir zamanlar CHP içinde yaşananlara benzer niteliktedir. SHP bir bütün olarak askeri müdahaleler konusunda açık ve net bir tavır almamış, 1982 Anayasası'nın hazırlanma ve referanduma sunulma biçimi de dahil olmak üzere tümüne karşı çıkmamıştır. Bu konuda SHP içinde farklı kanatlar bulunmaktadır. Diğer taraftan, SHP'yi emekçilerin ve ağırlıklı işçilerin sosyal demokrat partisi yapmak isteyenlerle, mülk sahibi sınıf ve tabakalarla uzlaşma çabası içinde olanların («bütün ulusun, yani tüm sınıf ve tabakaların partisi» yapmak isteyenlerin) arasında da bir mücadele sürmektedir. SHP'yi emekçilerin ve ağırlıklı işçilerin sosyal demokrat partisi yapmak isteyenler bu partiye sızmış komünistler değil, demokratik solculardır.

Demokratik Sol Parti'nin parlamenter demokrasi ve askeri müdahaleler konusundaki tavrı daha homojen, ancak partinin sınıfsal niteliği konusunda tutumu açık değildir. Ecevit'in CHP içinde askeri müdahalelere karşı bir tavrı temsil eden çizgisi DSP içinde çok net ve açık bir biçimde benimsenmiştir. Bu tavrın ne ölçüde tutarlı bir biçimde uygulandığı ise tartışılabilir. DSP, açıklamalarına göre, iktidara halkın oylarıyla gelmek istemekte, askeri müdahalelere kesinlikle karşı çıkmaktadır.

Ancak, DSP'nin dünyaya bakışında Batı Avrupa sosyal demokratlarında görülen sınıfsal nitelik yoktur. 1976 yılında sendikalarla bütünleşmekten söz eden, demokratik sol bir partinin başka türlü yaşayamayacağını söyleyen Bülent Ecevit, 1986 yılında işçi sınıfı hareketi olma konusunda bir görüş ileri sürmemektedir. Avrupa sosyal demokratları geçmişte Marksizmden büyük ölçüde esinlenmiş ve hatta kaynaklanmışken, sınıf örgütlenmesini ve sınıf mücadelesini kabul ederken ve reformlarla bir süreç içinde gerçekleştirilecek bir tür sosyalizmi amaçlarken, DSP'de bunlar eksiktir. DSP, kendisinin de yeterince belirlemediği bir çizgide, kendi soluna karşı olumsuz bir tavır takınmaktadır. Sürekli bir «sızma» fobisi içindedir. Bu tavırda Ecevit'in çağımızın Kerensky'si olma korkusu, Türkiye'de sosyal demokrat bir programın başarıyla uygulanabilmesi konusundaki kuşkular ve Batı sosyal demokrasisi ile Atatürkçülüğü uzlaştırma çabasında karşılaşılan büyük zorluklar yatıyor olabilir.

DSP programında sendikacılık hareketi ve sendikal hak ve özgürlükler konusunda getirilenler, Bülent Ecevit'in 1976-1977 yıllarında söylediklerinden geridir. Buna karşılık, İsveç'teki İşçi Yatırım Fonlarından esinlenilerek, «tarım kesiminde kurulacak üretici yatırım fonlarına benzer nitelikte işçi yatırım fonları kurulacaktır» denmekte ve iki sayfa bu fonun işleyişi anlatılmaktadır.⁴⁶

1982 Anayasası'nın ve 2821 sayılı Sendikalar Yasası'nın sendikalarla siyasal partiler arasındaki örgütsel bağı yasaklayan hükümleri, sosyal demokrat partilerin oluşmasının önünde önemli bir engel değildir. Federal Almanya ve Avusturya'da böyle bir ilişki yoktur. İtalya'da aynı kişinin hem sendikada, hem siyasal partide yönetici görev alması sendikalarca yasaklanmıştır.⁴⁷ Bu ülkede de sendikal örgütlerle siyasal partiler arasında organik bağ yoktur. İşçiler, sendikaları aracılığıyla değil, doğrudan siyasal partilere üye olmaktadır.

Özetle; Türkiye'de bugün sosyal demokrat olma iddiasındaki iki siyasal partinin, çağdaş anlamı ve içeriğiyle, sosyal demokrasi ile ilişkileri henüz çok sınırlıdır. SHP ile DSP değerlendirildiğinde, SHP'nin çağdaş anlamıyla sosyal demokrat bir parti olabilme olasılığı DSP'den daha yüksek gözükmektedir. Ancak, SHP içinde çeşitli kanatlar arasında süren mücadelenin sonucuna bağlı olarak, beklenmedik gelişimler de olanaksız değildir.

(46) DSP, Program, Ankara, 1985, s. 114-117.

(47) Çeşitli ülkelerde sendikalarla çağdaş içeriğiyle sosyal demokrat partiler arasındaki ilişkinin incelenmesi için bkz. Koç, Y., «Batı Ülkelerinde Sendikaların Siyasal Partilerle İlişkisi», Yol-İş Dergisi, No. 4, Mart-Nisan 1986, s. 29-31.